

geschiedenis maar stiefmoederlijk herdenkt, maar ook in Frankrijk, waar de protestantse traditie zeer in zichzelf besloten is en weinig bekendheid geniet, zou dat geen overdaad zijn geweest.

E. O. G. Haitsma Mulier

R. Mortier, H. Hasquin, ed., *Etudes sur le XVIIIe siècle, XIV, Le livre à Liège et à Bruxelles au XVIIIesiècle* (Groupe d'étude du XVIIIe siècle; Brussel: Editions del' université, 1987, 167 blz., ISBN 2 8004 0930 4).

Het thema van dit boek van de 'Groupe d'étude du XVIIIe siècle' is het boek te Luik en te Brussel. Het bevat zes artikelen over erg verschillende aspecten van het gedrukte woord, die dus elk een afzonderlijke bespreking vragen. Naast het thema is er een rubriek varia met een verslag over een Belgisch-Franse dag over het leger en de militairen in de achttiende eeuw.

Raymond Birn van de University of Oregon illustreert op basis van een micro-studie hoe er in het begin van die eeuw in Frankrijk een nieuwe markt ontstond met clandestien uitgegeven boeken. Deze werden gedrukt en verspreid vanuit centra, die buiten de grenzen van dit koninkrijk lagen. Op basis van het gerechtelijk dossier tegen de Parijzenaar Joseph Huchet onderzoekt Birn de handel in boeken tussen Huchet en de Luikse uitgever Broncart van 1702 tot 1705. Daarbij schenkt hij aandacht aan het smokkelen, extra bemoeit ijk door het handelsembargo, de relatie tussen beide partijen en uiteraard aan de boeken zelf. Omwille van de gewijzigde smaak van het publiek ontstonden er problemen om een 'piraat editie' van een becommentarieerde vertaling van de bijbel te plaatsen. De gevraagde boeken behoorden duidelijk tot een ander genre — zoals religieuze disputen en satires op de gevestigde machten — dan wat 'men gewoonlijk ook te Parijs las'. Het verhaal van Huchet is echter vooral relevant als illustratie hoe belangrijke boekhandels de monopolies van sommige uitgevers en de controle van de staat omzeilden.

Daniel Droixhe breekt in zijn degelijke bijdrage een lans voor de juiste identificatie van valse en andere drukken van Luikse uitgevers. Omdat deze meestal geen bruikbare archieven nalieten, is men vaak aangewezen op de studie van de typografie en de ornamenten om clandestiene uitgaven correct toe te wijzen of in geval van vergissingen naar Luik te 'repatriëren'. Droixhe heeft hier vooral belangstelling voor het huis Bassompierre. Hij staft zijn tekst onder andere met voorbeelden van gravures, die in een appendix nauwkeurig afgedrukt zijn zodat de lezer weet om welke problemen het gaat. In zijn besluit relateert de auteur deze methode, terwijl hij gelijktijdig op de onderschatting ervan wijst. Het gaat inderdaad om een klein, maar toch merkwaardig element van de literatuurgeschiedenis.

Daniel Jozic bestudeert de bibliotheek van de prins-bisschop van Luik, Charles-Nicolas d'Oultremont. Na een korte biografie volgt een analyse van de inhoud volgens het schema van Hélin. Jozic constateert een gebrek aan originaliteit in de samenstelling ervan en wijst op de eventuele imitatie van anderen. Verder onderstreept hij dat bijna de helft van de collectie te Luik uitgegeven was en vergelijkt hij de financiële waarde van de verschillende categorieën boeken. Tot hier werkt hij nauwkeurig volgens het boekje, maar dan extrapoleert hij zijn besluiten over deze bibliotheek tot enkele uitspraken over de meerderheid van de geletterde Luikenaars zonder ze te bewijzen. De bruikbaarheid van zijn bijdrage wordt echter verhoogd door de in bijlage opgenomen catalogus, die als voornaamste bron diende.

Naar het voorbeeld van de studie over de Parijse situatie door Michel Marion maakte Bernard

RECENSIES

Desmaele zijn licentiaatsverhandeling over de Brusselse privé bibliotheken in de achttiende eeuw. Hij verwerkt zijn resultaten in dit keurig artikel, waarin hij dan ook op enkele parallellen tussen beide steden wijst. Om aanvaardbare redenen waagt hij zich niet aan een grondige vergelijking en geeft hij voorrang aan zijn bescheiden besluiten. Hij concludeert achtereenvolgens de beperkte afstand tot de actualiteit, de hoofdzakelijk Brabantse afkomst, het eerder conservatieve karakter, het overwicht van de Franse taal en dezelfde rangorde voor de thema's als in Parijs een eeuw vroeger. Tenslotte gaat hij dieper in op die thema's door het situeren van concrete titels. Hij besluit voorzichtig en terecht dat Brussel geen gunstige voedingsbodem was voor de ideeën van de Verlichting.

Wie een bibliografie van achttiende-eeuwse werken over economie wil samenstellen, kan daarvoor een schat aan informatie vinden in de bijdrage van Claude Sorgeloose. Deze auteur onderzoekt de catalogi van de bibliotheken van tien zeer hoog geplaatste functionarissen in de centrale administratie van de Oostenrijkse Nederlanden. Daarbij maakt hij zowel een kwantitatief als een kwalitatief oordeel over de samenstelling van dit deel in elke collectie. Na die tien heldere uitspraken trekt hij het perspectief wat ruimer open voor zijn algemeen besluit. Daarbij blijkt dat — hoe paradoxaal het ook is — vertegenwoordigers van de Oostenrijkse school nauwelijks in deze bibliotheken te vinden waren. Hij besluit verder correct dat de economische literatuur de administratieve routine kwam doorbreken en tot dieper nadenken aanspoorde.

In 1787 gaf de Luikse uitgever Desoereen bewerking van de zogenaamde 'Bibliothèque bleue' uit, die hoofdzakelijk bestond uit middeleeuwse verhalen en romans zoals de *Vier heemskinderen* en *Robert de Duivel*. Thierry Dutilleul onderzoekt waarin deze editie verschilt van de vroegere om daaruit de culturele geladenheid van deze uitgave te bepalen. Hij stelt vast dat de bewerker, de erudiete journalist Jean Castilhon, de religieuze toon afzwakte of gewoon wegwerkte. De ethiek werd de basis van de sociale verhoudingen en de politieke fictie is hier aangepast aan de burgerlijke ideologie van de Verlichting. Nochtans breekt de bewerker niet volledig met het oorspronkelijk referentiekader. Kortom Dutilleul toont mooi hoe een copywriter een kind is van zijn tijd.

Tenslotte brengt Michèle Mat in de rubriek varia een verslag van de studiedag van de Université Libre de Bruxelles over het leger en de militairen tijdens de Verlichting. Daar was aandacht voor de militaire pers, de vrijmetselarij en het leger, de memoires van een succesvol bevelhebber en die van een deserteur.

Kortom met deze diverse bijdragen reiken de leden van de Franstalige contactgroep opnieuw een aantal waardevolle bouwstenen aan voor de historiografie van de achttiende eeuw. Het is een goede formule om de resultaten van licentiaatsverhandelingen en lopende of kleinere onderzoeksprojecten kenbaar te maken. Hopelijk volgt de synthese.

W. Baeten

J. Frieswijk, e. a., ed., *Frieslands verleden verkend. Problemen, methoden en onderzoek met betrekking tot de Friese geschiedenis na 1750* (Fryske histoaryske rige I; Leeuwarden: Fryske Akademy, 1987, 243 blz., f27,50, ISBN 90 6171 668 3).

De kans op welslagen van een integrale geschiedschrijving van een gebied blijkt maar gering te zijn, zo stelde B. C. de Pater enige jaren geleden in *Theoretische geschiedenis*, XI (1984) 136. De Fryske Akademy heeft zich door deze uitspraak niet laten ontmoedigen. Ze heeft het plan